

*Перович Дмитро Миколайович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ПОКРАЩАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНОВИЩА КРАЇНИ

У статті розкрито зміст людського фактора в розвитку економіки України. Проаналізовано основні причини, які призвели до негативних змін економічної кон'юнктури в державі. Передбачено механізми активізації людського фактора та покращення демографічного становища країни.

***Ключові слова:** інтелектуальний потенціал, виробничі потужності, офіційне та приховане безробіття, зовнішня торгівля, високотехнологічні послуги, трудовий потенціал, гуманізація праці і управління, науково-технічний прогрес.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні проблеми, що відбувалися протягом ХХ століття, спричинили демографічну кризу в деяких країнах світу. Глобалізаційні й інтеграційні процеси, що відбуваються у світовій економіці впливають на Україну. Спалахи криз, що мають місце у різних країнах, хвилеподібно торкаються економіки нашої країни. Тому для вирішення численних викликів, що виникають у державі і спричиняють демографічну кризу в суспільстві належить вирішувати самому населенню суспільства.

Людина економічно-головний творчий суб'єкт, який володіє свободою вибору і приймає економічно раціональні та оптимальні рішення з урахуванням усіх наявних можливостей і умов, відповідно до своїх особистих інтересів, мети і пріоритетів [1, с. 86]. Тому у вирішенні демографічних проблем, що виникають в державі, основна роль покладається на людський фактор.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Активному вивченню місця і ролі людини в економічній системі приділяли увагу такі вчені, як В. Д. Базилевич, В. М. Базилевич, О. О. Беляєв, К. Т. Кривенко, В. М. Попов, В. С. Савчук, А. А. Чухно.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є оцінка ролі людського фактора в розвитку економіки України та покращення її демографічного становища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський фактор – це сукупність способів впливу на економічну діяльність таких як фізична енергія, мотивація, ставлення до роботи, рівень кваліфікації, рівень освіти, здатність до ефективної організації діяльності та вміння управління діяльністю і багато інших характерних ознак. Людський фактор поряд з фактором землі і капіталу належить до основних факторів виробництва [5].

Людина як біосоціальна істота є часткою і природи, і суспільства. Вона включена у зв'язок з іншими людьми у процесі спільної трудової діяльності. Розуміння діалектичної єдності біологічного і соціального в людині має принципове значення. Якщо недооцінюється той чи інший аспект, неминучі збочення у розвитку суспільства.

Непоодинокі випадки, коли в управлінській діяльності зовсім не враховувався або лише частково враховувався людський фактор.

Людина як головний фактор виробництва є носієм виробничих і всіх суспільних відносин. Продуктивні сили і виробничі відносини постійно змінюються, розвиваються. Відповідно змінюється й місце людини в процесі виробництва, особливо в умовах сучасного науково-технічного прогресу, її роль у сучасному суспільному виробництві не знижується, а незмірно зростає. З одного боку, відбувається звільнення людини від виконання певних функцій безпосередньо у самому виробництві за рахунок його механізації та автоматизації, а з другого – підвищується значення її професійної підготовки, здатності забезпечити функціонування благополуччя в суспільному ладі в усіх його сферах життєдіяльності: політичній, економічній, законодавчо-правовій, організаційно-управлінській, релігійній тощо

Об'єктивні умови, розвиток комерційного (господарського) розрахунку, прогресивна система стимулювання і т. п. не визначають остаточно успіх діяльності людей. На практиці раціональна технічна організація, нова техніка і технологія забезпечують повну віддачу лише за таких умов, коли враховується самопочуття працюючих, їхня задоволеність умовами праці, інші морально-психологічні аспекти. Тобто в полі зору менеджера завжди повинен бути «людський фактор», який за змістом є ширшим у порівнянні з такими категоріями, як «робоча сила», «трудова потенціал», «трудова ресурси» та ін.

Поняття «людський фактор» за своїм змістом близьке поняттю «суб'єктивний», в основі якого лежать політичні, ідеологічні і соціальні характеристики, тоді як перше пов'язане з вирішенням соціально-психологічних проблем, активізацією численних соціально-психологічних якостей окремої людини і цілих трудових колективів. Значення людського фактора зростає у зв'язку з ускладненням демографічної ситуації і зменшенням приросту працездатного населення внаслідок стійкої тенденції до зниження народжуваності. Зрозуміло, що зменшення трудових ресурсів супроводжується підвищенням вимог до їх продуктивного використання [3, с. 10].

Все це свідчить про те, що для успішного управління необхідно керуватися не тільки економічними законами, а й соціологічними, знаннями про людину, про закономірності її діяльності і поведінки, про її можливості і здібності, про психологічні відмінності між людьми, про їхню групову взаємодію. У зв'язку з цим заслуговують на увагу моделі «гуманізації праці і управління», як правильно організувати двосторонні взаємовідносини менеджерів і робітників, як реалізувати концепцію «співучасті в управлінні» тощо.

У теорії менеджменту можна виділити два підходи до розв'язання проблеми покращення використання людського фактора: формально-організаційний і соціально-психологічний, що доповнюють один одного. Формально-організаційний – це удосконалення структури апарату управління, розробка різних нормативних актів, посадових інструкцій та інших адміністративних і правових документів, а також створення формалізованих і неформалізованих алгоритмів і процедур прийняття управлінських рішень, розробка системи стимулювання, винагороди і стягнень, автоматизації деяких управлінських операцій і т. п.

Радикальні економічні реформи у пострадянський період в Україні замість нарощування людського капіталу і в цілому економічного потенціалу в державі призвели до глибоких негативних змін у розвитку продуктивних сил суспільства. У першу чергу, це зумовлено великими втратами науково-виробничого та інтелектуального потенціалу, де

найбільше постраждали провідні науково-технічні галузі виробництва. Головне місце у сучасних умовах посідають сировинні галузі. Втрата висококваліфікованих кадрів призвела до зруйнування науково-технологічного потенціалу створеного наполегливою працею не одного покоління, що у свою чергу погіршило умови нарощування людського капіталу. Такі чинники зумовили значний відтік науковців та інженерів до інших країн, перехід багатьох висококваліфікованих працівників у галузі з порівняно нижчим технологічним рівнем, а також у сферу торгівлі.

Погіршення умов відтворення людського капіталу тісно пов'язане зі значним показником безробіття: як «відкритим», тобто офіційним, так і прихованим. За даними державної служби статистики серед працездатного населення рівень безробіття складає 8-9%, проте серед безробітних більше половина жінок, понад 40% – молодь. Майже кожен другий безробітний-сільський житель. До цього слід додати таку форму зайнятості, як надмірна зайнятість, коли підприємства утримують працівників більше, ніж потрібно, у розрахунку на зміну економічної кон'юнктури, що супроводжується явно недостатнім використанням як виробничих потужностей, так і персоналу. Не можна не зважати на таку форму прихованого безробіття, як надання неоплачуваної відпустки. Ознаки безробіття виявляються у тому, що зі зменшення темпів його зростання відбувається збільшення його тривалості, тобто безробіття з тимчасового перетворюється на тривале. Західні вчені за традицією продовжують вважати, що безробіття сприяє зростанню приватного сектора економіки, допомагає роботодавцям досягати високої виробничої дисципліни та якісної праці.

Дуже важливо, що не можна недооцінювати джерело і спосіб придбання власності, у чому роль держави надзвичайно велика. Якщо вона з'явилася за допомогою праці, таланту бізнесмена, то для нього це є цінністю, він дбає про неї, примножує її. Якщо власність придбана незаконно та є загроза повернути її державі, то в такому разі ставлення до неї варварське, аби мати з неї якнайбільше прибутку. Якщо у першому випадку власність використовують по-господарськи, на основі господарської мотивації, то у другому – навпаки, здійснюють нещадну, всупереч нормам і правилам, експлуатацію устаткування до його повного зношування.

На сьогодні важливо створити таке інституціональне середовище, яке забезпечило б можливість реалізувати прагнення народу до свободи, аби кожен чиновник зрозумів, що передусім економічна свобода є необхідною і важливою умовою успішного економічного і соціального розвитку. Завдяки їй формуються сприятливі умови для поширення підприємництва, особливо малого і середнього. У розвинених країнах із широкою економічною свободою малий і середній бізнес отримав значний розвиток і створює велику частку валового внутрішнього продукту (ВВП). Такі країни, як Польща, Угорщина, Чехія, економічне становище яких нещодавно мало відрізнялося від нашого, за рахунок малого і середнього бізнесу досягли росту ВВП майже на 50 %. У Росії цей показник становить 20 %. В економіці України частка малого і середнього бізнесу, за оцінками експертів, не перевищує 10 %. Вражає й той факт, що на цьому рівні малий і середній бізнес перебувають уже протягом останніх шести років.

Держава не може керувати соціально-економічними процесами, не маючи конкретного уявлення про рівень розвитку людини. Індекс людського розвитку визначають на основі таких показників, як середня тривалість життя, рівень освіти та дохід на одну особу.

В Україні середня тривалість життя менша на 5,5 років порівняно з країнами Центральної Європи, а з країнами ЄС – майже на 11.

Україна посіла 136-е місце в рейтингу Світового банку за рівнем валового доходу на душу населення – на одного українця в рік припадає 3500 доларів [2].

Як пише «Фокус», дослідники розділили держави за рівнем доходів на чотири категорії: багаті, вищі за середні, нижчі за середній і з низьким доходом.

Україна потрапила в групу країн з валовим доходом, нижчим за середній. За рівнем добробуту ми є сусідами в списку з Молдовою, Узбекистаном і Грузією.

До найнижчої категорії належать держави, в яких валовий дохід на душу населення становить менш як 1035 доларів.

Дехто вважає, оскільки криза демографічна, то подолати її можна за допомогою демографічних методів, що відіграють позитивну роль у цьому процесі. Безперечно, нова влада створила набагато ліпші умови і стимули для зростання показника народжуваності. Але, як визнають демографи, дія цього чинника обмежена у часі. У такій складній ситуації вони не бачать виходу і проголошують, що для України «єдина альтернатива – активна імміграційна політика», тобто регульований процес заселення українських земель чужинцями. Зокрема, легально чи не легально південь України (Херсонська, Миколаївська області та інші) уже частково заселений корейцями, в'єтнамцями, афганцями і надалі на державному рівні планується продати китайській держкорпорації Xinjiang Production and Construction майже 3 мільйони гектарів землі. Прикметно, що якщо Китай орендує для потреб свого сільського господарства 3 млн. гектар української ріллі, їхня загальна площа перевищить за розмірами площу Київської області, яка становить лише 2,8 млн. гектарів.

Як повідомляється у «Вести. Економіка», на першому етапі китайська державна компанія орендує 100 тис. гектарів на 50 років в українського агрохолдингу KSG Agro. За повідомленням газети South China Morning Post, Україна через кілька років стане найбільшим закордонним виробником харчових продуктів для КНР. Перші китайські ферми з'являться в Дніпропетровській області, потім на Херсонщині та в Криму. Орендарі планують побудувати кілька іригаційних систем і провести обводнення займаних територій. Обсяг первинних інвестицій оцінюється в 2,6 млрд. дол. США.

Щоб правильно зрозуміти шляхи виходу з демографічної кризи, варто визначити її сутність. Як уже зазначалося, в Україні частка збільшення чисельності померлих у 5 разів перевищує частку зменшення рівня народжуваності. Це означає, що головна причина демографічної кризи полягає не у зменшенні народжуваності, а в недостатньому рівні життя, що виявляється насамперед у низьких доходах, проблемах із житлом, медичним обслуговуванням, високих цінах на ліки та інших умовах життя. Для вирішення цих питань потрібно використовувати не демографічні, а економічні методи. Якщо в Україні високий рівень безробіття, відкритого і прихованого, то лише інвестиції та розширення на їх основі виробництва, створення нових робочих місць, прискорення розвитку малого і середнього бізнесу можуть розв'язати проблему. Поліпшення умов праці та підвищення техніки безпеки пов'язані з науково-технічним прогресом, створенням і впровадженням сучасних досконалих технологій. Лише розвиток економіки та підвищення її ефективності сприятимуть збільшенню доходів населення, поліпшенню соціального забезпечення. Щоб досягти таких показників, потрібна наполеглива багаторічна робота у питаннях стосовно покращення умов життя і праці людини, слід перейти на інноваційний тип розвитку.

Будь-яке копіювання досвіду розвинених країн не матиме успіху. У розвинених країнах прогрес відбувався шляхом поступового розвитку, тому значну частину проблем вирішували природним шляхом, і лише часткове та нерегулярне втручання держави й інших офіційних інститутів мало спрямовувальний характер, або характер перетворень, з

метою реалізації в надрах процесу наростаючої взаємодії факторів суспільного розвитку. Для України цей метод потребує радикального розширення, оскільки реформи у соціальній та економічній галузях слід здійснювати швидше й енергійніше. В іншому випадку є загроза, що стагнація перейде, за словами экс-прем'єра М. Я. Азарова, у розпад або колапс і відбудеться вибух, що сьогодні маємо на яву, який може зруйнувати суспільство.

Досвід свідчить, що результати господарювання і створення ефективного власника значною мірою залежать від способу утворення приватного сектору економіки. Наприклад, у Китаї він виник не шляхом приватизації державної власності, а на основі широкого розгортання підприємництва. Роль держави полягала у формуванні відповідного законодавства і сприятливих умов для приватних підприємців. Такий спосіб створення приватного сектору набагато ефективніший порівняно з тим, що застосовували у колишніх радянських республіках. Підсумовуючи, зазначимо, що Китай не лише уникнув неймовірної руйнації продуктивних сил, але й значно розширив масштаби суспільного виробництва, забезпечив високі темпи економічного зростання протягом останніх 30 років. Сприятливі умови для економічного розвитку привабили іноземних інвесторів, що дало змогу залучити в економіку Китаю фантастичну суму інвестицій – пів трильйона доларів США, створило величезні можливості для розбудови й удосконалення економіки [4].

Отже, одна з причин бідності України впливає з того факту, що значна частина її робочої сили зовсім не використовується або застосовується нерационально. Як підвищення життєвого рівня, так і збільшення нагромадження капіталу мають бути результатом більш повного і ліпшого використання вільних і нагромаджених економічних ресурсів, переважно робочої сили. У свою чергу, такі результати стають основою подальшого прогресу розвитку економіки.

Висновки. В умовах глобальних процесів становлення постіндустріальної формації пріоритетну роль у розвитку економіки та покращенні демографічного стану в країні відіграє людський фактор, для чого новому уряду необхідно:

- а) прийняти всі можливі заходи для припинення еміграційних процесів висококваліфікованих спеціалістів, науковців і особливо молоді;
- б) з метою зниження безробіття сприяти розвитку малого і середнього бізнесу, для чого надавши всілякі законодавчо-правові, економічні та адміністративно-організаційні можливості.

Список використаних джерел

1. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / за заг. ред. Базилевича В. Д. – 6-те вид.. – К.: Знання, 2007. – 719 с.
2. Офіційна статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
4. Що таке людський фактор? / Економічна енциклопедія «Словопедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/38/53403/381408.html>.
5. Economic report of the president // United States Government printing office – Washington, 2012.

Перович Д. М. Роль человеческого фактора в развитии экономики Украины и улучшение демографического положения страны

В статье раскрыто содержание человеческого фактора в развитии экономики Украины. Проанализированы основные причины, которые привели к изменению экономической конъюнктуры в стране. Предусмотрены механизмы активизации человеческого фактора и улучшения демографического положения страны.

Ключевые слова: *интеллектуальный потенциал, производственные мощности, официальное и скрытая безработица, внешняя торговля, высокотехнологичные услуги, трудовой потенциал, гуманизация труда и управления, научно-технический прогресс.*

Perovych D. M. The role of the human factor in the development of Ukraine's economy and improving the demographic situation in the country

In the paper the content of the human factor in the economic development of Ukraine is revealed, The basic reasons that have led to adverse changes in economic conditions in the country are given. The mechanisms for activation of human factors and improve the demographic situation in the country are provided.

Keywords: *intellectual potential, capacities, official and hidden unemployment, foreign trade, high-tech services, employment potential, humanization of labor and management, scientific and technological progress.*

